

Zalabai Zsigmond: A vers túloldalán

A csehszlovákiai magyar kritikai irodalom olyan nehézségekbe ütközött negyedszázadon keresztül, hogy csodálkozunk sem szabad fejletlenségén. Irodalmat kellett feldajkálnia, szükségképpen kárhóztatta magát a „pedagógiai kritika” szerepére: a megcsillanó érték szolgálatába szegődött, esztétikai szempontjait hozzá kellett igazítania a helyi adottságokhoz, nehogy elrettentse szigorúságával a nehezen jelentkező fiatal írókat. Az idő igazolta ezt a kritikát. Nélküle nem jött volna létre a harmadvirágzás irodalmának mai színvonala. A pedagógiai kritika hatékonyságának eredménye az is, hogy az utóbbi években megszülethetett végre a jellegzetes szlovákiai magyar kritika, melynek mértéke már nem a helyi adottságokhoz kötődik, karaktere azonban határozottan csehszlovákiai magyar. A kisebbségi-nemzetiségi létnek ez a kritika már inkább az előnyeit mutatja fel, nem pedig irdatlan hátrányait. Előnye abban nyilvánul meg, hogy nemzeti kultúrák találkozási övezetében él, egyaránt figyelni és megítélni a magyarországi irodalom alkotásait, a szlovák és szlovákiai magyar irodalom legjelesebb alkotásait. Teljesíteni képes a nemzetiségi irodalmaknak a nemzeti irodalmak és az egyetemes kultúra szempontjából felbecsülhetetlen értékű hídszerepét. Ez az igény nagyon régi, de a harmadvirágzás irodalmában eddig nem volt erő hozzá.

Fábry Zoltán nem végzett rendszeres kritikus munkát, figyelmét a szlovákiai magyar irodalom némely jelenségén túl a neofasizmus kötötte le. Turczel Lajos oly nagy szerepet vállalt a csehszlovákiai magyar kultúra felnevelésében és történetének folyamatszerű feltárásában, hogy erejéből már nem futhatott a kortárs magyarországi és szlovák irodalom kritikai megítélésére. Csanda Sándor a hídszerepet messzi századok összehasonlító vizsgálatában vállalta. A kitűnő esztétának, Rákos Péternek sokirányú munkássága pedig — az egyetlen Fábry kivételével — a szlovákiai magyar irodalom kutatására nem irányul. A Miko-iskolából kinövő Zsilka Tibor könyveinek elsődleges célja elméleti természetű. Tózsér Árpád tág horizontú, az összehasonlító irodalomkutatás szempontjait is fel-felvilantó kötete egy-két tanulmány kivételével alkalmi, publicisztikai gyűjtemény. Duba Gyula kritikái főként a szlovákiai magyar irodalom körében maradnak. Mások egy-egy irodalomtörténeti tanulmánnyal jelen a szlovákiai magyar irodalomban (Szeberényi Zoltán, Kováts Miklós), vagy a napilapok rövid és sablonszerű ismertetéseit gyűjtötték kötetekbe (Egri Viktor). Ily módon a fiatal Zalabai Zsigmond jelentkezőségéig lényegében egyetlen olyan „főhivatású” kritikusa volt a csehszlovákiai magyar irodalomnak, akiben mindazok a jellegzetességek megvannak, melyek a sajátosan csehszlovákiai magyar kritikust ma jellemezhetik: aki érzékeny esztéta, témáival és eszméivel határozottan vállalja a nemzetiségi élet következményeit, autentikus kritikusa a magyar, szlovákiai magyar és szlovák irodalom fontosabb jelenségének. Ez a kritikus, esszéíró Koncsol László, aki viszont tehetségéhez mérten rendkívül keveset publikál, s ezzel szinte önként lemond „a” kritikus szerepéről. Tanulmányainak gyűjteményével is adósunk még a Madách Kiadó.

Mindezeket el kellett mondani Zalabai Zsigmond könyvének ismertetése előtt, mert csak így nyilvánvaló, hogy miért tartjuk ezt a tanulmánygyűjteményt nagy jelentőségűnek a csehszlovákiai magyar kritikában. Zalabai könyve ugyanis a csehszlovákiai magyar kritika mai ideális útjának prototípusa témái és kritikus elvei alapján egyaránt. Érdeklődési körének három fő iránya van: magyarországi magyar irodalom (Illyés, Váci, Csokonai és Weöres, Buda Ferenc), csehszlovákiai magyar irodalom (Tózsér, Zs. Nagy, Tóth László, Kulcsár Ferenc, Keszeli Ferenc) és szlovák irodalom (Rufus, Valek). Kritikus elvei pedig az esztétikum természetének vizsgálatát és értékelését vállalják azzal a tiszteletre méltó józansággal, mely határozottan vallja, hogy az „esztétikumban a nem esztétikai szerveződik művészi rendbe, vagyis az a valóság, amelynek történelmi-társadalmi, politikai

és etikai vonatkozásai vannak". Eszménye egy olyan szintézis, mely a Fábry-féle valóságirodalom és az immanensen esztétikai irodalomelemzés között képződik mindkettőnek értékeit magába foglalva. Zalabai Zsigmond tehát a legmagasabb mércét állítja maga elé kötetének bevezetőjében, az *Ars criticá*ban. Ehhez járul még a sajátosan szlovákiai magyar helyzet egy másik, lényegében mindmáig gátló tényezője: az olvasóközönség viszonylagos tájékozatlansága. Zalabai a pedagógiai kritikát akarja folytatni olyan értelemben, hogy az olvasót hozzá kell nevelni az irodalom értéséhez, be kell vezetni az esztétikum világába. Az a munka, melyet vállal, egy kritikus nemzedéknek is becsületére válna. Ennyiféle szempontnak eleget tenni nem könnyű, bármily evidensek is ezek az alapelvek.

A sokféle szempont együttes figyelembevételéből származik kötetének minden hibája és egyenetlensége. A csehszlovákiai magyar olvasó átlagának igényét tekintve kerül tanulmányaiba rengeteg közismert idézet, közhelyszerű megállapítás, szájbarágó magyarázkodás. Ezért vázol föl nagyvonalú elméletet egyik tanulmányának konkrét tárgya előtt a XX. századi irodalmi mozgás érvonalairól (*Szülföldtől a viláig*), melyben sok érdekes ötlet van, de alaposabb kifejtésére sem tere, sem feltétlen szüksége nincs a tanulmánynak. Több pontján vitára ingerel, de vázlattal nem lehet vitázni. A Weöres és Csokonai lírájának párhuzamairól szóló tanulmány számtalan remek megfigyelés, érzékeny és lényeges észrevétel után saját eredményeit szimplifikálja az olvasóra néző összefoglalás-szerű befejezésében. *A tárgyilagossá indulat költője* című tanulmányban remekül kifejti Zalabai a nemzeti és nemzetközi dialektikájának fontosságát, termékeny erejét. Árnyaltabb, meggyőzőbb volna a Weöresről és Csokonairól írott esszéje, ha ezzel az aspektussal is számolva a hasonló végeredmények eltérő gyökereire is utalna. A Rufusról és Vácíróról írott összehasonlító tanulmányban ezt is megteszi. Meggyőzően. Épp az összehasonlításban tárkozik fel a két költő különböző egyénisége. Hasonló anyagból más-más világot építenek. Ez az összevetés új szempontokkal szolgál mindkét költő értékének megítéléséhez. Meggyőzően bizonyítja Zalabai, hogy „Rufus többet mutat fel a belső végtelenből, intellektuális tartalmai egyrészt súlyosabbak, másrészt összefüggőbb rendszerré állnak össze”.

*Ars criticá*jához a verselemzésekben legkönnyebb hűnek maradnia. Az áttekinthető, idézhető tárgy alaposabb, sokszempontúbb vizsgálata könnyebb, mintha magas igényt egy életművel szembesítené. Tanulmányainak egy részét ezért úgy építi fel, hogy elmond a költőről néhány jellemző dolgot, majd egy általa tipikusnak vélt vers részletes interpretációjával dokumentálja állításait. A pedagógiai célnak itt is nyilvánvaló, de természetesen marad hiányérzetünk, hiszen a költői én mindig sok s olykor egymásnak látszólag ellentmondó versből szövődik össze. Épp a végletek jelzik az egyéniség dimenzióit. Másrészt a tanulmányba illesztett verselemzés nem lehet teljes interpretáció, hiszen nem ez a szerző célja. Ezt a felemásságot érezzük az Illyésről írott tanulmányban annak ellenére, hogy állításaival jórészt egyetértünk.

Zalabai értő műelemző, poétikai szempontjainak gazdagsága, képfejtő és ritmusmagyarázó képessége különösen megbízható. Külön érték kötete elméleti és ideológiai vonatkozásainak gazdagsága. Meggyőzően magyarázza Illyés Koszorújának ritmikáját, Zs. Nagy Lajos groteszkjének karakterét, Tóth László lírájának „irodalmibb” erőfeszítéseket igénylő képeit. Jó érzékkel tesz különbséget a nehezen érthető és az „érthetetlen” versek között. Ítélezéseiből egy irodalompolitikai koncepció körvonalai is kibontakoznak, s ebben előkelő helye van az egyetemes emberi és a specifikusan csehszlovákiai magyar vonatkozások egyensúlyának, a modernség és hagyomány egymást gazdagító kölcsönhatásának, az esztétikai értékeknek, eredetiségnek, sajátos hangvételnek és újításnak, kísérletezésnek egyaránt. *A vers túloldalán* a fiatal Zalabai Zsigmond műveinek első gyűjteménye, s máris maradandó értéke a csehszlovákiai magyar irodalomnak. Egy kívánatos modell első megvalósulása. (*Madách Kiadó, 1975.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS